

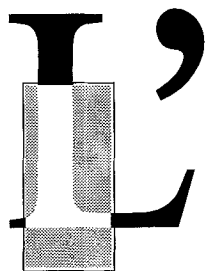
---

V I C E N T   S A L V A D O R

---

# EL PENSAMENT LINGÜÍSTICO-LITERARI DE TEODOR LLORENTE

---



aclaparadora influència de Teodor Llorente en la vida cultural valenciana és, com se sap, un cas molt infreqüent a la literatura europea de l'època. Aquest pes extraordinari del Mistral valencià no es justifica únicament, ni de bon tros, per la seua creació poètica: obra, per cert, que encara reclama noves aproximacions crítiques desapassionades que l'analitzen literàriament i sistemàtica, tot prescindint del llast que el fenomen del llorentinisme inacabable comportà per a la poesia valenciana. No espere, cal dir-ho, cap revaloració espectacular d'aqueixa obra, però sí, potser, una descripció exhaustiva dels seus mecanismes expressius i una justipreciació distanciada, en el marc de referència de la literatura —catalana i no catalana— del moment. A partir de la recent edició, preparada per Lluís Guarner, de la seua poesia catalana completa, l'estudi esdevé més fàcil de realitzar.<sup>(1)</sup>

Tampoc no és suficient per a l'explicació del fenomen Llorente la seua insistent tasca traductora —al castellà generalment, amb comptadíssimes excepcions— de la poesia europea. Ricard Blasco<sup>(2)</sup> ha dedicat unes pàgines, lúcides i crítiques, a aquesta tasca, que va merèixer elogis tan exagerats com el de Menéndez Pelayo quan deia que «voz unánime de lectores y de críticos es la que proclama a don Teodoro Llorente príncipe de nuestros traductores poéticos en la era moderna».

Un altre camp de l'activitat de Llorente, potser el més estudiat de tots, és el polític-ideològic, en què intervingué bé directament o bé des de la premsa i des d'institucions com Lo Rat-Penat, i en tot cas des del seu lloc de patriarca de la Renaixença valenciana. Les polèmiques amb Blasco Ibáñez o els episodis de la lluita interna pel control de la «societat d'aymadors de les glòries valencianes» en són bon exemple. En aquest sentit, la contraposició amb la figura de Constantí Llombart —amb el qual s'han de connectar Blasco Ibáñez i

(1) T. LLORENTE, *Poesia valenciana completa* (a cura de Lluís Guarner), València, 1983, amb referències bibliogràfiques força completes. Després de la redacció del present paper, he publicat una breu *Revisió crítica de Teodor Llorente* dins el recull *Estudis de literatura catalana al País Valencià* (a cura de R. Alemany), Alacant, 1987, pp. 99-109.

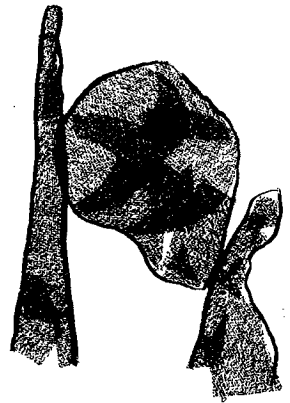
(2) *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)*, València, 1984.

Lluís Bernat— és una de les claus explicatives de la confrontació amb el sector progressista de la Renaixença. Que Llobart perdé la batalla pel control de Lo Rat-Penat és cosa ben coneguda. Més complexes semblen les raons per què no arribà a quallar L'Oronella, que ell hi proposava com a alternativa. De qualsevol manera, no seria estrany que certs sectors del valencianisme progressista no trobassen la suficient distància de plantejament entre Llobart i Llorente. Això sembla, si més no, en llegir un dels «ballets» de *La Moma* (núm. 1, 4 d'abril de 1885), on, posats a triar entre animals més o menys voladors, el poeta satíric diu preferir la productivitat concreta de la gallina:

Llobart, el fundador del *Rat-Penat*,  
Vòl fundar ara un atra sosietat,  
Per l'estil d'aquella,  
En el dolsisim nom de *L'oronella*.  
En ésta, serán dos  
Les sosietats del ab i del flairós.  
Pera que siguen tres,  
LA MOMA fundará *Lo gall inglés*;  
Posarém quatre galls y vint gallines,  
De bona cuixa y fines,  
Y en esta sosietat sí que *traurém*  
*Per lo fil lo capdell*, perque tindrém  
Una ventacha, y no de les roíns,  
Que es menchar ous fresquets tots els matíns.

Però és una quarta faceta de Llorente la que ací ens ha de prendre més temps i més espai. Em referesc a allò que anomenariem, si no fos pretensió i inexacte, la seua *teoria literària*. Farem bé a dir, simplement, el seu *pensament lingüístico-literari*: un pensament dotat de continuïtat i coherència i que podem inferir de molts dels seus escrits, bé siguen cartes, articles periodístics, pròlegs o discursos oficials.

Així, per exemple, hom ha ben establert quins eren per a Llorente l'origen i l'abast de la Renaixença valenciana. Com ell mateix s'encarregà de deixar sempre ben clar, tant en vers com en prosa, la seua idea de la Renaixença no tenia res a veure amb la càrrega política d'un moviment nacionalista, i en això la contraposició amb l'abast del fenomen al Principat era indefugible. No cal insistir sobre aquest punt. Pel que fa a l'origen del renaixencisme valencià com a moviment lingüístico-literari i cultural, Llorente fou bastant explícit. Reconeugué sempre la influència decisiva que Aguiló, en els seus anys de bibliotecari a la Universitat de València, va exercir sobre el jove Querol



i sobre ell mateix (com explica, per exemple, en el pròleg al *Llibret de versos*, el 1885). La famosa resposta epistolar a les qüestions de Rubió i Ors explicita la seua postura: la Renaixença valenciana s'iniciava pràcticament amb ell —Villarroya n'era un primer intent— i en relació molt estreta amb la literatura catalana i l'occitana, no pas com a moviment local autònom. És indubtable que aquest plantejament respon a una voluntat clara de presentar-ho així, i justament les omissions i els menyspreus (Escorigüela, Bernat i Baldoví, Bonilla, etc.) que Vicent Simbor hi ha assenyalat<sup>(3)</sup> serien prova d'aqueixa voluntat. El 1910, en el «Preàmbulo» que escriví per al *Tratado de ortografía valenciana clásica* de Josep Nebot, diu que «nuestro renacimiento valencianista» ha estat «una secuela del renacimiento catalán, y siguiendo aun de lejos su marcha triunfal, ha tomado mucho de él». És clar que, rere la visió i la voluntat de Llorente, hi havia un interès molt pragmàtic: la importància de comptar amb el públic lector barceloní. Vegeu com s'expressa en carta a Eduard López Chavarri del 6 de setembre de 1908: «Y es allá, en Barcelona, la hidalga ciudad, en donde los escritores valencianos son editados y leídos, mientras que aquí, en la propia, escribir en valenciano sin chabacanerías de moda, parece cosa pensada por algún código severísimo.»<sup>(4)</sup> No cap dubte que la consideració —tan legítima— del mercat editorial *ja fet* tenia el seu pes en l'actitud de don Teodoro, que no es calfava massa la testa en la via complementària —més interessant segurament— de l'ampliació del potencial mercat valencià.

Siga com siga, la por a les connotacions polítiques que la Renaixença associava al Principat el va mantenir sempre en el terreny ambigu, i tan poc compromès, de la «germanor» i del «llemosinisme» ancorat al felibrisme més innocu, com es palesa en la contínua admiració per Mistral. No es pot negar, així, la coherència de l'esquema de pensament llorentià: una coherència d'interessos que es mantindrà, com veurem, en el pla lingüístic i en la valoració dels gèneres literaris.

No ens estranya, doncs, de trobar aquesta mateixa ambigüitat al terreny estrictament lingüístic, malgrat les afirmacions que feia Miquel Duran, el 1936, en el sentit que Llorente «sempre digué que la llengua que es parla al Principat de Catalunya, al País Valencià i a les Balears, la llengua gloriosa de Ramon Muntaner, d'Ausiàs March i de Ramon Llull, és una mateixa llengua».<sup>(5)</sup> Certament, Llorente, que participà al Congrés de la llengua catalana, va mantenir sempre aquest principi de la unitat idiomàtica, però amb unes matisacions restrictives que una anàlisi textual posa immediatament de manifest. Les avance: es tracta de la reducció de la *llengua a llengua literària*, la referència al passat històric —al *tronc comú*— i el sosteniment de la confusa terminologia llemosinista (Menéndez Pelayo al·ludeix, en el pròleg al *Nou llibret de versos*, a la llengua «torpemente llamada lemosina»), que obviava

(3) *Els orígens de la Renaixença valenciana*, València, 1980.

(4) *Epistolari Llorente*, III, Barcelona, 1936, p. 257.

(5) *Teodor Llorente*, Barcelona, 1936, pp. 48-49.

la denominació de «llengua catalana» i esborrava el concepte en un marc més ampli i difús. Si rellegim les frases suara citades de Duran, veurem que, a despit de la seua aparent contundència, es fan ressò d'aquestes matisacions amb què don Teodoro tan hàbilment es cobria.

Efectivament, són constants en Llorente expressions com les següents: «en Cataluña, Valencia y Mallorca no ha de haber más que una lengua literaria»; o «el lenguaje literario pudiera y debiera ser único para estos países»; o bé «*literariamente* no había más que un idioma en Cataluña, Valencia y Mallorca, y debemos tender a esta unidad». Caldria saber a què correspon aqueix «*literariamente*»: si es refereix a la totalitat dels usos cultes i/o escrits de la llengua, o tan sols a la literatura *stricto sensu* i, més en concret, a la poesia. Sembla evident, però, quina seria la resposta adient.

En l'«*Andreça*» a Aguiló del *Llibret de versos* (1885) diu el poeta patriarca que a València hi ha «una llengua viva i una literatura morta», expressió que palesa una concepció força empobrida del que és una «llengua viva». Per a Llorente, sens dubte, llengua viva no és sinònim de llengua normalitzada i en plenitud de funcions, sinó simplement del fenomen de pervivència quasi vegetativa d'una parla «natural» confinada, com un estigma, a les classes populars.<sup>(6)</sup> És per això que, al Discurs d'Elx del 1908, fa esment de «las buenas gentes que hablan y hablarán siempre el idioma que hablaron sus padres», amb un to d'innocència sociolingüística que no necessita cap comentari. Però, per si de cas no queda clar, afegeix encara unes paraules que vesen de càrrega ideològica descarada, més substitutiva que no merament diglòsica: «sin que este cultivo de nuestra lengua regional significase hostilidad ni desvío hacia el glorioso idioma nacional, por nosotros igualmente querido, ni mucho menos la pretensión absurda de restringir su uso, cada día más indispensable».

Si aquesta és la idea llorentiana de la llengua viva, que li permet la tranquil·litat més absoluta davant el futur de l'idioma i la consegüent passivitat envers el seu conreu funcional, vegem en què consisteix la tasca de ressuscitar la «literatura morta». Això ens durà cap a la concepció de la llengua literària i de tota una teoria dels gèneres i de llurs valors comparatius.

Ens pot aprofitar per centrar el tema un interessant article de Josep Nebot, recollit al *Almanaque de las Provincias para 1887* i titulat «Quousque tandem?...», on aquest autor —en una fase encara dialogant de la seua trajectòria cap al secessionisme lingüístic, que culminarà amb la polèmica de *El Cuento del Dumenche*— diu així: «Si llamamos á las dos escuelas que se disputan el dominio de nuestra literatura, á la una *castellana* y á la otra *catalana* (...) podemos decir que están con la primera el género dramático y el periodismo festivo (...) y con la segunda el género lírico en sus diversas manifestaciones, y la historia representada por algunas memorias, biografías, etc., que apenas

(6) Com ha observat A. Ferrando, Llorente no s'està d'emprar un llenguatge clarament *popular* als seus poemes quan els interessos polítics — per exemple, durant la guerra de Cuba— ho demanaven: així ho fa a les conegudes «Cartes de soldat». (Vegeu el seu treball sobre el tema en aquest mateix volum.)

si logran salir de la sombra protectora con que las cobija Lo Rat-Penat.» Fixem-nos que Nebot no anomena «valenciana» l'escola no catalana, sinó «castellana», acceptant així la seua corrupció idiomàtica, raó per la qual acabarà el seu article proposant una mena de pacte. Però és tot seguit quan posa el dit a la plaga: «De modo que la primera es el ropaje con que se viste la literatura para mostrarse al común de los mortales, quedando la segunda reducida a una especie de lenguaje sagrado, como el de los antiguos sacerdotes egipcios, asequible únicamente a los iniciados. Y tanto es así, que dramas premiados en los juegos florales del Rat-Penat, para llegar a la imprenta ó al teatro, han tenido que ser *traducidos* al valenciano moderno; es decir, ingresar en lo que antes hemos llamado escuela castellana.» Aquesta és la qüestió: divisió dels gèneres en dos grups, cada un dels quals s'adiu amb un tipus diferent de llenguatge; i, ensems, forja d'un llenguatge sagrat, per a iniciats... i totalment inútil en el marc de la funcionalitat social. Crec que no es pot descriure millor la teoria literària de Llorente. Ara bé, allò que traspua ironia en Nebot, en Llorente és pura racionalització d'un quadre d'interessos, més o menys inconfessables, al voltant de la llengua.

La polaritat que hi funciona és la d'aquesta oposició establerta en la carta del 1877 a Rubió: «Hay una diferencia completa, una separación absoluta, entre los que cultivamos la poesía lemosina docta y los que escriben en valenciano vulgar para el teatro o para los periódicos callejeros.» L'oposició hi funcionarà sempre, *mutatis mutandis*, en aquests mateixos termes. Vegeu, si no, el pròleg del *Llibret de versos*: «perquè, encara que mai no s'ha deixat d'escriure en valencià, els populars autors de romanços i col·loquis i els que després portaren aquesta llengua al teatre i el periodisme satíric, la usaren sens estudi ni poliment algú, corrompuda i rebordonada com la trobaven en els llavis de la gent indocta». S'hi han afegit, com podem comprovar, romanços i col·loquis. Perquè Llorente, quan parla de poesia, entén lírica culta —o «docta», com ell diu, amb un qualificatiu que el poble valencià empra amb ironia tantes vegades.

I què dir del periodisme satíric i «callejero»? *El Saltamartí*, *El tio Nelo*, *El Sueco* o *El Mole* eren per a ell «periodiquitos». Però ni en *La Opinión* ni en *Las Provincias* tingueren mai un lloc els articles en català. Jacint Mustieles, en carta del 20 de setembre de 1908, demanava a don Teodoro una plana setmanal o quinzenal «en nostra llengua». Fa pena de llegir els mots humils de Mustieles, molt més lúcids que el prepotent director de *Las Provincias*: «Una secció aixina, de col·laboració valenciana, tant pera la prosa com el vers, repetixc, ¿no podria ésser?»<sup>(7)</sup> Era més fàcil condemnar el periodisme satíric que fer, ni que fos amb una plana quinzenal, un periodisme digne en català.

Hem de tornar més tard sobre la qüestió del teatre i sobre la novel·la

(7) *Epistolari Llorente*, II, Barcelona, 1929, p. 229.

(aqueixa novel·la que ni s'esmenta, que sembla no tenir lloc en el plantejament llorentià dels gèneres literaris catalans). Però ara un pas arrere, cap a la poesia: recordem que el tàndem era «poesia lemosina» *versus* «valenciano vulgar». Perquè la poesia —la culta, s'entén— ha de ser llemosina; i els gèneres vulgars, valencians. D'on es dedueix que el rètol «llemosí» permet, no sols desdibuixar la delimitació geogràfica de la llengua i defugir el terme «català», sinó també funcionar com a marca de prestigi cultural —de llengua sagrada— en funció del seu caràcter de llenguatge antic, arcaic.

Si examinem la polèmica de *El Cuento del Dumenche* entre Llorente i Lluís Bernat, estudiada per Fuster al pròleg a *Caciquisme roig*,<sup>(8)</sup> podem observar que l'oposició *explícita* no s'estableix entre els conceptes de català i valencià (fins que, en l'últim moment, hi intervé Nebot), ans bé entre llemosí i valencià, és a dir, entre llengua culta arcaïtzant i llengua vulgar actual (i també entre gèneres, òbviament). Per a Llorente, no es pot profanar la llengua sagrada, ni tan sols per tal de facilitar-hi l'accés del públic lector. El *coixo* Bernat li retruca: «Yo no estic conforme en uns *Jochs Florals en llemosí*, no en valencià. (...) En la qüestió ortogràfica crec fàcil l'acórt unànim. Pero, ¡per Deu! que no se mos vullguen imposar rancietats i arcaïsmes tan manats retirar de la dolsa parla d'Ausias March com els *follones y malandri-nes* del rich idioma de Cervantes.»<sup>(9)</sup> Llorente, aleshores, replega veles i reconduïx la discussió al tema de la llengua culta o inculta: «nunca ha podido decirse que ustedes, los que usan en sus publicaciones la jerga vulgar, escriben *en valenciano*, y que nosotros, los que aspiramos a hacer literario el idioma, escribimos *en lemosín*. Todos escribimos en valenciano: unos, en valenciano culto: otros, en valenciano inculto.»<sup>(10)</sup>

El que es produeix, al capdavant, en el sistema teòric-literari llorentià és una identificació entre poesia lírica, llenguatge culte minoritari i essències genuïnes —i, per tant, arcaïques— de la llengua. Perquè el Romanticisme havia sublimat la lírica, col·locant-la al grau més excels de la piràmide genèrica. Per a Milà i Fontanals, per exemple, aquesta era la poesia «més poètica»: «el gènere literari que en si mateix conté allò que tenen de més delicat, deliciós i ràpid els altres gèneres, és a dir, el gènere líric.»<sup>(11)</sup>

Llorente s'afegeix, per pura inèrcia cultural, als partidaris d'aquesta subversió dels valors de la poètica aristotèlica. Però els temps ja anaven canviant. I el blasquisme, des de *El Pueblo*, criticava asprament tal concepció: «En veintitantos años, la musa lemosina no ha pasado de la poesía lírica, que es la infancia de las literaturas. Su esterilidad, su vida artificiosa, no le ha permitido concebir ni un drama, ni una mala novela.»<sup>(12)</sup> Bernat adopta la mateixa actitud crítica: «La poesía, en tota sa belleza, no es el *tot*, y les demás rames del arbre literari han sigut descuidadas, sino desdenyaes per *Los aymadors de les glòries valencianes*.»<sup>(13)</sup> Enfront d'aquestes acusacions, Llo-

(8) *Caciquisme roig i altres narracions*, de Lluís BERNAT (pròleg de J. FUSTER), València, 1984. Sanchis Guarner ja donava notícia d'aquesta polèmica a *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, València, 1978, p. 80. Vegeu ara el meu article *Una polèmica sobre la llengua literària*, «Caplletra», 1 (1986), pp. 61-73.

(9) *El Cuento del Dumenche*, núm. 7 (20 setembre 1908).

(10) *El Cuento del Dumenche*, núm. 9 (3 octubre 1908).

(11) *Teoria romàntica* (a cura de Manuel Jorba), Barcelona, 1977, p. 115.

(12) *El Pueblo*, núm. 620 (29 juliol 1896).

(13) *El Cuento del Dumenche*, núm. 7 (20 setembre 1908).

rente intenta defensar Lo Rat-Penat; però els arguments que troba —i en especial pel que fa a la novel·la— no resulten convincents.

Els «poetes d'espardenya», segons la gràfica expressió d'Igual Úbeda que va fer fortuna, no tenien, a bon segur, la cultura lingüística i literària d'un Llorente, i en general dels poetes «de guant». Sovint no tenien les idees clares sobre la unitat del català. Però sí tenien, en canvi, un fi olfacte per a capir on radicava l'única possibilitat de desenvolupament o fins i tot de supervivència de la llengua. Eren, com San Manuel Bueno —i si em permeteu la comparança— creients sense adonar-se'n. Sabien, per exemple, que el públic minoritari —i en certs aspectes, com ara la unitat de la llengua, no gens *selecte*— del reclus Rat-Penat no hi garantia res. Calia guanyar-se una clientela, com diu Fuster. I aquesta clientela nova s'havia de buscar per mitjà dels gèneres menyspreats pels ratpenatistes, perquè, per a Llobart, aqueixes obretes «tenen al seu favor, per a aconseguir el seu propòsit, l'avantatge de pertànyer al gènere festívol, que és el que més li agrada, i estar escrites en valencià, que de prompte tant ens importa que a llegir-lo s'acostume».<sup>(14)</sup>

Morales San Martín, en carta a Llorente del 30 d'agost de 1908, defensa la bona intenció de Bernat, i justifica així la seua actitud en la polèmica: «debía comenzarse por escribir en el valenciano corriente y vulgar; y poco a poco, sin que el pueblo que habla el sucio "patois" (como V. dice muy bien) lo notara, ir puliéndolo y limpiándolo de las chavacanerías (*sic*) y neologismos de mal gusto que impiden que nuestra lengua sea todo lo literaria y exquisita que debe ser». Tot un programa educatiu ben racional, el d'aquells homes que no s'havien plantejat encara la qüestió de l'ensenyament escolar com a eina de normalització. I afegeix ell mateix, que s'iniciava aleshores en la narrativa curta: «Yo, que en algo estoy conforme con el amigo Bernat, he comenzado por escribir *Cadireta d'or* en un valenciano lo menos arcaico posible, pero también lo menos vulgar que me ha sido factible.»<sup>(15)</sup>

Però Teodor Llorente no entenia —o no volia entendre— la qüestió. No sabé valorar la iniciativa de *El Cuento del Dumenche*, de la mateixa manera que no entrava tampoc en els seus càlculs una novel·la *en català*. Així, en el pròleg a *Bajo las palmas*, de Francisco Danvila, publicat el 1881, assenyala (després de glossar la necessitat del gènere narratiu) que la novel·la valenciana —en castellà, òbviament— és molt inferior a la de la resta de l'Estat. I acaba lloant les llegendes de Danvila perquè aquest «ha dado ese carácter de localidad á que nos referimos, á las novelitas o leyendas que ha compuesto con el título *Bajo las palmas*». Però tot el «localismo» a què pot aspirar el narrador és aquest: «No es, en concepto nuestro, que se lo haya propuesto como idea generadora de su obra, sino que, escribiéndolas en este hermoso país, como dice en la dedicatoria de su libro, bajo la influencia de su poética natu-

(14) *Lo Rat-Penat. Calendari llemosí corresponent al present any 1878*, p. 12.

(15) *Epistolari Llorente*, II, p. 25.

raleza y de los recuerdos históricos que lo ennoblecen han influido estas circunstancias en su inspiración.»

Pocs anys més tard, el 1889, fa una ressenya de l'any literari valencià, amb una panoràmica on té ja un lloc el primer Blasco Ibáñez i on insisteix en la valoració negativa de la novel·la valenciana enfront d'un Pereda o d'un Narcís Oller. I fa aquesta interessant reflexió sobre les causes: «¿Es que domina en Valencia la fantasía sobre el espíritu de observación, indispensable siempre para la novela, y ahora más que nunca? ¿Es que el uso simultáneo de las dos lenguas castellana y valenciana en la vida práctica, dificulta la descripción artística de nuestros tipos y costumbres en una sola de ellas? Cataluña no ha tenido buenas novelas hasta que las ha escrito en catalán.»<sup>(16)</sup> La reflexió és ben lúcida, però l'il·lustre patriarca no en sap traure les conclusions lògiques que esperaríem. Què hi farem.

Pel que toca al teatre, Llorente no en fa massa consideracions explícites al llarg dels seus escrits, fora, és clar, dels coneguts atacs al sàinet. I també en açò la confrontació amb Llombart permet d'extraure'n conclusions allisonadores. Perquè justament Llombart es va preocupar força pel teatre, com a gènere de gran acceptació popular a la València d'aleshores. I se'n va preocupar preconitzant-ne la dignificació i l'ampliació temàtica amb la incorporació del drama històric i de la comèdia de costums.<sup>(17)</sup> Davant Escalante va adoptar, coherentment, una postura de crítica moderada, molt més suau que amb els altres sàinetistes. Llorente, que a la mort del dramaturg féu un barroer poema *in memoriam* per a ser recitat davant la reina regent, en el qual demanava a la ciutat de Madrid que coronàs «al digne germà del teu Ramón de la Crus», s'havia compromès a encapçalar amb uns fulls l'edició de l'obra dramàtica completa d'Escalante que preparava Federico Doménech. L'obra aparegué amb l'anunci, en primera pàgina, d'aqueix pròleg... però sense ell. El seu fill, Llorente Falcó, ens explica, en el llibret que dedica al famós sàinetista, com fou que don Teodor, «distráida la atención por infinidad de asuntos», no el pogué fer.

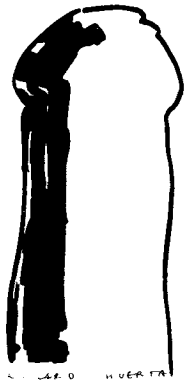
Les idees llorentianes sobre la traducció (i més en particular sobre la traducció poètica) mereixen també algun comentari. En el pròleg a la seua versió del *Fausto* (1882), Llorente configura la seua teoria de la traducció poètica i defensa la conveniència de versificar aquestes traduccions: «¡Extraño encanto el del ritmo y la rima! Parecen cosa pueril, y sin embargo, responde a algo tan propio de nuestro ser, que sin ellos pierde gran parte de su atractivo la poesía, aunque juzgamos que ésta consiste en cualidades más substanciales e íntimas del pensamiento. Por eso nos deja siempre fríos y descontentos cualquier obra traducida en prosa.»

La traducció poètica no sols ha de recrear el vers en la llengua receptora —per a la qual tasca es necessiten capacitats poètiques—, sinó que també

(16) *El movimiento literario en Valencia en 1888*, publicat a *La España moderna*, núm. 1 (i reproduït al *Almanaque de Las Provincias para 1890*, pp. 65-72, p. 66.

(17) Vegeu A. Cucó, *El valencianisme polític (1874-1936)*, Barcelona, 1971, p. 18; també M. LLORIS, *Constantí Llombart*, València, 1982, *passim*.





cal «acomodar la expresión a la índole peculiar de nuestra Poética; hay que darle sabor verdaderamente castellano». Val a dir que la traducció no és entesa com una pura qüestió lingüística i mecànica, sinó que hi participa la sensibilitat creativa i la translació d'elements d'una tradició cultural a una altra que compta amb la seua pròpia estructura. En el pròleg a la versió de Heine (1885) insisteix en la mateixa idea: «En mi sentir, la traducción poética exige la reproducción exacta de los pensamientos y las imágenes de la obra traducida, pero también la incubación propia de esas imágenes y esos pensamientos en el idioma del traductor. No basta poner las palabras castellanas en lugar de las alemanas, ni substituir la sintaxis de una lengua por la de otra: hay que adivinar cómo hubiera dicho en castellano el autor alemán lo que se intenta traducir, si en lugar de su idioma natal hubiera hablado el nuestro.»

Però encara hi ha un altre aspecte a comentar-hi: allò que no diu Llorente, el que va implícit en el seu discurs. I és un supòsit perfectament coherent amb el pensament lingüístico-literari que he vingut analitzant: la incapacitat del català com a receptor d'aqueixes traduccions. És un altre camp funcional en què don Teodoro condemna la seua llengua al subdesenvolupament —i el grapatet de poemes que va traduir al català no en són coartada vàlida.

Caldria, a tall d'epíleg, fer una referència al gust literari de Llorente i la seua valoració d'autors i moviments. La nòmina dels poetes traduïts ja ens permet de fer-nos-en una idea: des del Victor Hugo traduït el 1860 fins a Heine —el de los «suspirillos germánicos»— o Lamartine, o Goethe. Els gustos i la visió romàntics hi predominen d'una manera més o menys profunda. Heus-ne ací una mostra, extreta del pròleg a *Leyendas de oro* (1875), on confronta el geni de les nacions joves amb el racionalisme del Renaixement: «El renacimiento torció el curso que llevaba la poesía europea de la Edad Media, apagando el sentimiento genial de aquella literatura, nacida al calor de las tradiciones populares de las naciones modernas, aún incultas, pero jóvenes entonces, vigorosas y apasionadas.» La sensibilitat *moderna* s'identifica, així, amb l'anticlassicisme romàntic: «Como hijo del paganismo, el arte clásico tendía más a la corrección de la forma que a la profundidad del sentimiento. El alma humana, derramándose sobre el mundo exterior, es el carácter distintivo de la poesía moderna.» Res de nou, doncs, ni de mínimament original en unes idees formulades a l'entrada del darrer quart de segle.

Menys modern encara se'ns presenta el darrer Llorente quan jutja Baudelaire i el modernisme. Si la història de les seues traduccions és més aviat, com diu Ricard Blasco, la d'una ocasió perduda, no és menys decebedora la incomprensió del vell patriarca cap a la poesia última —corria ja l'any 1906— que arribà a conèixer. Bastarà com a mostra —i com a cloenda d'aquest paper— un paràgraf del «Prohemio» a *Poetas franceses del siglo XIX*: «Bus-

caban á la vez la originalidad, ya en las galas de literaturas exóticas, ya en el artificio de rebuscados conceptos, ó por más extraños derroteros, como el paradójico autor de las *Flores del mal*. Convertían en sistema estas excen- tricidades y estos extravíos, y los exageraban los poetas que luego se llamaron “decadentes”, haciendo alarde de un neurosismo flojo y enfermizo, del cual también brotaban rasgos de conmovedora inspiración. Y venían por fin los “modernistas” á declarar arrogantes la necesidad de renovarlo todo en el orden literario, desde las reglas del metro y del ritmo hasta las leyes supremas de la estética.»

VICENT SALVADOR

